

Freja

Nyhetsbrev från Kungl. Skogs- och Lantbruksakademins Enhet för de areella näringarnas historia (ANH)

Ceres olika gestalter, nr. 13. Ceres i landskapet. Målningen av Jan Brueghel den yngre (1601–1678). Målningen finns på Getty-museet i Los Angeles.

NYHETSREVI NR. 3 ÅR 2011

I NUMMER 3: Markanvändningen i Sverige under 1900-talet

Det är inte utan en viss stolthet som vi i detta nummer av Freja inbjuder till boksläpp i akademiens lokaler på Drottninggatan 95 B i Stockholm den 26 maj. Inte mindre än fyra böcker kommer då att presenteras. Dels ett nytt band i serien Sveriges Nationalatlas, *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900*. Dels den till atlasen knutna antologin *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900 – studier av de areella näringarnas geografi och historia*. Båda dessa böcker utkommer både på svenska och engelska, därav fyra böcker.

Detta är KSLA:s enhet för de areella näringarnas historia (ANH) största projekt, hittills. Det har pågått i flera år och involverat en rad forskare från många olika ämnesområden.

Att rumsligt försöka beskriva den agrara markanvändningen har gjorts tidigare, men då oftast för en viss region eller för ett mer begränsat tidsavsnitt. För första gången tas här ett helhetsgrepp om den svenska utvecklingen under 1900-talet – hundra år av markanvändning – som

innefattar omvandlingen av Sverige från ett jordbruksland, där majoriteten av befolkningen var sysselsatt inom jordbruket, till vår samtid då de sysselsatta i de areella näringarna sammantaget bara utgör knappa två procent av befolkningen.

Det här numret ägnar vi nästan uteslutande åt markanvändningsprojektet. Indirekt så är det också att visa upp biblioteket. Dels för att bib-

lioteket har servat de olika forskarna i atlas och antologi med litteratur. Dels för att det visar en sida av biblioteket som skiljer akademiens bibliotek från många andra, nämligen att det är en integrerad del i akademiens historiska verksamhet.

Förutom att vi berättar om atlasen och antologin berättar vi också något om de finansiella förutsättningar som dessa böcker vilar på, nämligen en donation som härrör från början av 1900-talet.

En av redaktörerna vid ANH, **Per Thunström**, berättar också om boken *Källor till studier av skogs- och jordbrukets tekniska modernisering* som han skrivit och som nyligen kom ut i akademiens småskriftserie.

Atlas och antologi kommer att presenteras på **De Svenska Historiedagarna** i Stockholm den 7–9 oktober i år.

Bara några dagar efter det att vi bar in drygt tre ton atlas så kom ytterligare en bok i akademiens SOLMED-serie, *Mitt emellan virkesintressen. Virkesmätningens historia i Sverige*, av ekonomhistorikern Ronny Pettersson. Men den berättar vi om i ett senare nummer av Freja.

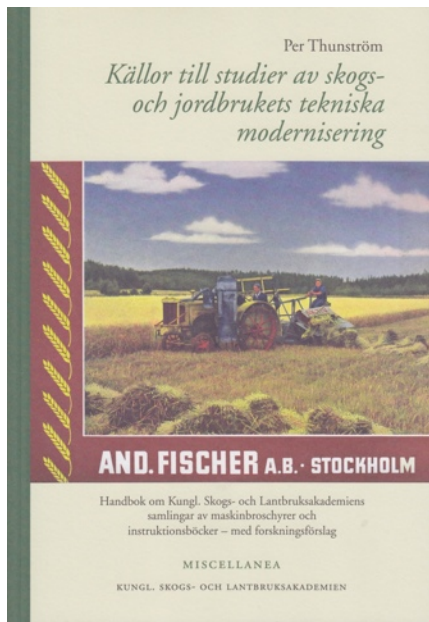

2011

Bibliotekets öppettider: mån-ons 13–17; tors 13–19; fred stängt.
Telefon: 08-54547720; hemsida: www.kslab.ksla.se
Kontakta redaktören: per.eriksson@ksla.se
Ansvarig utgivare: Åke Barklund

JORDBRUKETS MEKANISERING av Per Thunström

För ett tag sedan utkom i akademiens småskriftserie *Källor till studier av skogs- och jordbrukets*

tekniska modernisering. Handbok om Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens samlingar av maskinbroschyrer och instruktionsböcker - med forskningsförslag. Den är den elfte småskriften och är på 64 sidor, illustrerad.

Mekaniseringen i lantbruket har haft betydelse för såväl den enskilde jordbrukaren som för den allmänna folkförsörjningen. Hemma vid köksbordet fick man reda på vad nytt som hände inom området dels genom lantbrukstidningarnas annonser, dels genom broschyrer och kataloger. Tillsammans gav detta en överblick

över marknadens utbud och de blev ett viktigt led i vägen mot beslutet om och på vilket sätt man skulle modernisera sin maskinpark.

ANH:s nya skrift *Källor till studier av skogs- och jordbrukets tekniska modernisering* presenterar akademiens stora samlingar av maskinbroschyrer, kataloger, instruktionsböcker och annat som

speglar den tekniska utvecklingen under ett sekel. Materialet kommer ursprungligen från bland annat Statens Maskinprovningar, Jordbrukstekniska Institutet och från några privata samlare. För cirka 20 år sedan kom samlingarna till biblioteket och har därefter främst kommit att användas av personer som renoverat sina veterantvåglor och -maskiner.

Med den nya skriften vill vi försöka att väcka intresse för jordbrukets maskiner och redskap även hos studenter och forskare. Därför finns här även ett antal forskningsförslag samt en utförlig vägledning till samlingarna som visar hur de är ordnade. Dessutom är skriften illustrerad med flera gamla fotografier ur akademiens samlingar. För att söka i förteckningen över maskinbroschyrerna kan man gå in på ANH:s hemsida, www.kslab.ksla.se, där det finns länkar till såväl sökhandledningen som till förteckningen.

EN MARKHISTORISK ATLAS

Tillspetsat så kan atlasen tillsammans med antologin på ett bra sätt sägas sammanfatta det som är

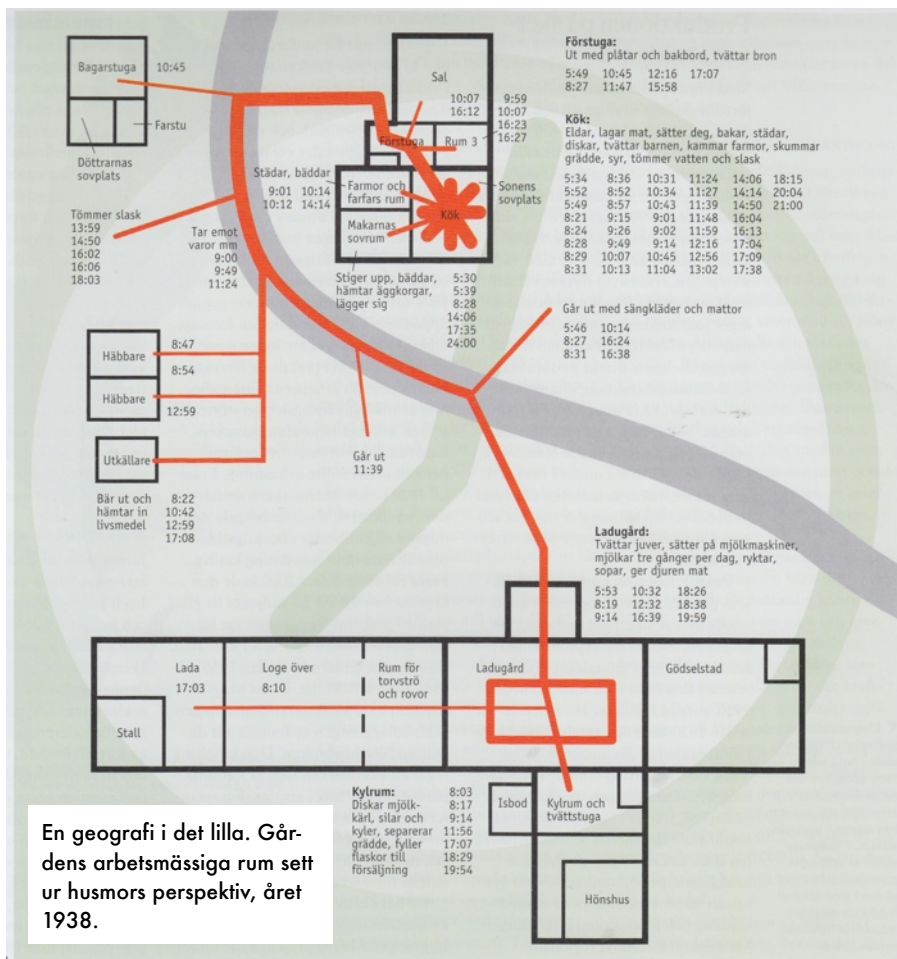
biblioteks ämnesmässiga kärnområde: Hur skogs- och jordbruksmark i ett historiskt perspektiv tagits i anspråk för att producera

produkter som livsmedel, energi, byggnadsmaterial och papper, och på senare tid upplevelser av olika slag, till exempel turistattraktioner eller att tillsammans med familjen tillbringa somrarna på en lantgård.

Det är första gången som jord- och skogsbrukets historia under 1900-talet skildras med en i huvudsak rumslig utgångspunkt. Att berätta det svenska jord- och skogsbrukets historia de senaste hundra åren med hjälp av kartor är att göra det i ett annat medium än att arbeta med i huvudsak text, diagram och tabeller.

Även om tyngdpunkten i atlasen ligger på kartmaterial av olika

slag så är också de skrivna historierna genomarbetade och fylliga.

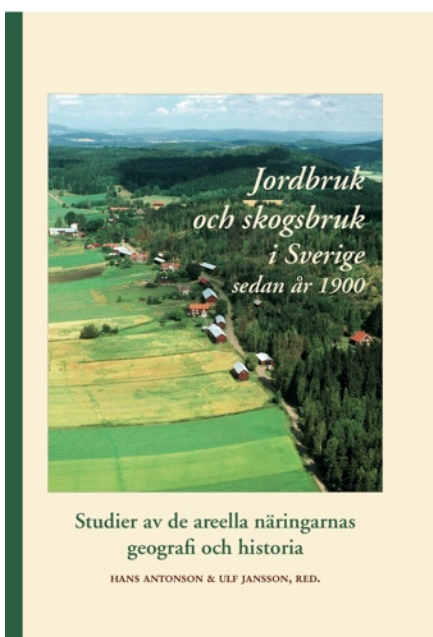
En karta kan blixtnabbt fästa blicken vid en avgörande aspekt och lyfta fram det som är väsentligt i ett skeende, eller det som av vana gömms i det fördolda. Kartor visar också relationer mellan olika företeelser i förhållande till deras geografiska utbredning. Att till exempel i ord beskriva de olika växtzonernas utbredning kan lätt bli komplicerat och inte särskilt överskådligt. Med kartan till hjälp är man snabbt på banan.

Kartorna i atlasen skärper just blicken för olika fenomen. I takt med att man bläddrar igenom atlasen flyttas uppmärksamheten från till exempel markens naturliga förutsättningar till livsmedelsindustrins utbredning, skiftningar och utveckling till hur utbildningen för de areella näringarna förändrats över tid. Fokus flyttas successivt men dröjer sig kvar; resultatet är en komplex bild av näringarnas rumsliga förändring.

Till flera diagram finns också bilder för att hjälpa till på traven för att både rota förändringen i landskapet och för att visualisera förändringarnas innebörd.

Upplägget är brett och atlasen ger en bra bild av den övergripande omvandlingen.

Jord- och skogsbruket genom-

gick under 1900-talet stora förändringar. Andelen sysselsatta inom de areella näringarna minskade, från att ha varit den största och viktigaste näringen sysselsätter de idag mindre än 2 procent av be-

Välkommen till boksläpp på Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien!

Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900 –Två böcker om den historiska markanvändningen i Sverige

Dag: torsdagen den 26 maj.

Tid: kl. 18.00–20.15, därefter mingel med tillugg och dryck, i trädgården om vädret tillåter.

Plats: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Drottninggatan 95 B, Stockholm.

Anmälan: senast den 20 maj. På webben eller 08-54 54 77 20.

Observera att [föranmälan](#) är obligatorisk. Boksläppet är kostnadsfritt.

Under kvällen kommer atlasens redaktör Ulf Jansson att berätta om projektets utveckling och målsättning och om hur det var att göra en atlas. Pär Aspenberg från Norstedts kommer att berätta om det kartografiska arbetet. Hans Antonson, som tillsammans med Ulf Jansson var redaktör för antologin berättar om denna. Iréne Flygare, docent i agrarhistoria och forskningschef vid Upplandsmuseet, reflekterar över atlas och antologi. Janken Myrdal diskuterar kontinuitet och förändring i ett sekels agrar markanvändning. Boksläppet avslutas med en panel-diskussion med plats för frågor.

Läs mer om projektet och böckerna här intill. Du kan också läsa om projekten på ANH [hemsida](#).

Atlas och antologi kan vid boksläppet köpas till det rabatterade priset 200 kronor (gäller även den engelska upplagan). Pris i handeln: ca 500 kronor.

folkningen. En förutsättning för denna utveckling har bland annat varit mekaniseringen, som varit omfattande både i jord- och skogsbruket. I början av seklet utfördes det mesta arbetet av människor och djur. Nu används traktorer, mjölkningsmaskiner, motorsågar och skördare.

Producenter knyts till konsumenter med snabba transporter, vilket var en förutsättning för att ett så centraliserat produktionssystem skulle kunna växa fram. Antalet slakterier och mejerier sjönk successivt under 1900-talet.

Vetenskapens betydelse har också ökat. Förutom användning i den tekniska utvecklingen har konstgödsel och bekämpningsmedel använts för att öka produktiviteten. Sammantaget har produktiviteten mångdubblats, samtidigt som andelen jordbruksmark minskat.

Dessa breda och många gånger synliga och påtagliga förändringar skildras i atlasen. Men här finns även plats för vad som är mer perifera och marginella företeelser.

Till exempel utländskt ägande av fritidshus och utbredningen av rådjur.

Tyngdpunkten i atlasen ligger på i huvudsak på strukturella förändringar. Den levda historien, och hur den varit en del av de strukturella förändringarna återstår att på ett lika omfattande sätt skildra.

EN MARKHISTORISK ANTOLOGI

I antologin, *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900. Studier av de areella näringarnas geografi och historia*, under redaktörskap av **Hans Antonson** och **Ulf Jansson**, fördjupas ett antal teman från atlasen. Ledande forskare presenterar i 27 tematiskt inriktade artiklar den omvandling som jord- och skogsbruk genomgick under 1900-talet, en historia som bland annat innebar en allt intensivare modernisering och rationalisering. Särskilt tydligt syns denna förändring genom utflyttningen från landsbygden och det

allt starkare internationella beroendet för de areella näringarna.

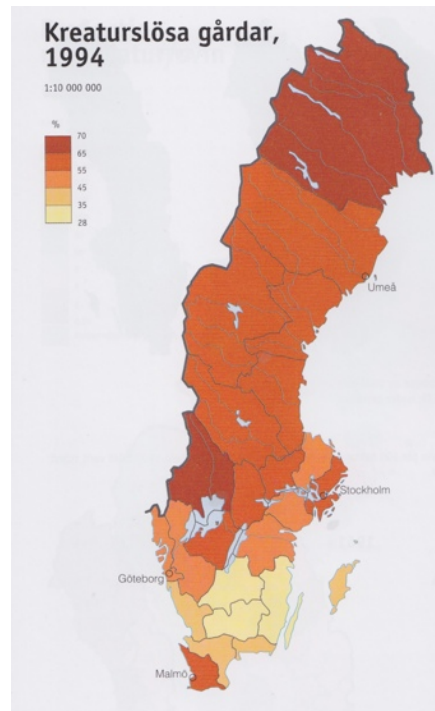
Förhållandena skiljer sig dock mellan skogs- och jordbruk. Jordbruket är, och ännu mer var, en starkt hemmamarknadsorienterad näring som var skyddad från konkurrens utifrån och på många sätt påverkad av politiska diskussioner. Skogsbruket däremot är en utpräglad exportnäring som är och har varit fullt utsatt för internationell konkurrens. Sverige var under hela 1900-talet en skogsindustriell stormakt. Här behandlas också det allt större miljömedvetandet som kommit att spela en stor roll inom både skogsbruk och jordbruk under 1900-talets senare del. Bland annat blev kalhyggerna i skogen och användandet av kemiska bekämpningsmedel ifrågasatta.

Antologin vänder sig till forskare från många olika discipliner, till beslutsfattare/administratörer/planerare som här får ett kunskapsunderlag för sitt arbete idag och framåt samt till lärare och till personer verksamma inom de areella näringarna.

Författarna i antologin är historiker, geografer, idéhistoriker, jordbruks- och skogsforskare, som behandlar sina specialområden.

I artiklarna kan vi bland annat följa markanvändningens och fastighetsstrukturens förändringar, mjölkproduktionens och rennäringens omvandling, skogsarbetets och skogsägandets utveckling, hur staten styr och stimulerat vissa

aspekter och verksamheter. Artiklarna skildrar hela hundraårsperioden och visar de areella näringarnas avtryck och påverkan på det svenska landskapet. Denna påverkan och dess historia analy-

seras utifrån både ett lokalt och ett övergripande perspektiv, vilket fördjupar förståelsen av dåtida och pågående förändringar av den rumsliga miljön. Breda och djupa historiska bakgrundskunskaper gör att kvalitén på arbetet med dagens och morgondagens utveckling och planering kan säkras och höjas.

VAR PENGARNA KOMMER IFRÅN

Moritz Fraenckel (1846–1910) var industrialist och gjorde sig en förmögenhet på försäljning av bland annat gödselmedel. Han var intresserad av jordbrukets utveckling och var en generös bidragsgivare till diverse ändamål, bland annat olika försöksändamål inom jordbruket. Så här i efterhand är det nog så att hans mest storstilade projekt trots allt var utgivningen av atlasen *Sveriges jordbruk vid 1900-talets början*. Verket är en foliant på 262 sidor och 90 litograferad färglagda kartor och diagram. Den väger 7,6 kilo, är nästan en halv meter hög och drygt 30 centimeter bred och mäter över ryggen 6 centimeter.

Den pjäsen finns nu sedan några år tillgänglig i ett mer lätthanterligt format. På ANH:s hemsida

kan du klicka dig fram till atlasens egen hemsida, där atlasen finns i digital form som en databas. Där kan du även skapa egna digram med utgångspunkt från de data som ligger till grund för atlasen.

Fraenckels atlas skrevs av sin tids mest framstående svenska forskare på jordbruksområdet. Den utarbetades av akademiens sekreterare **Herman Juhlin Dannfelt**, kanslirådet i Jordbruksdepartementet **Wilhelm Flach**, bland annat grundare och redaktör för *Landmannen* samt statistikern **Gustav Sundbärg**, ledare av Emigrationsutredningen. Sundbärg skrev huvudbetänkandet på 900 sidor.

Det omfattande atlasverket skänktes sedan till Lantbruksakademien. Och intäkterna från försäljningen är det som utgjort grunden för Fraenckels donation. Dessa medel skulle ”jämte uppluppen ränta användas till att vid kommande halv- eller helsekelskifte utgifva ett nytt konstverk av samma art”. Medel har använts till ett par atlasprojekt under 1900-talet, men inte av den omfattning som det nuvarande (konst-)verket.

Mer finns att läsa om Fraenckels donation i **Nils Edlings** *De areella näringarnas välgörare*, som utkom i SOLMED-serien i slutet av 2010.

Det nuvarande atlasprojektet initierades 1999, men akademien fattade beslut om dess start 2005.

Fraenckels fond har inte ensamt bekostat markanvändningsprojektet, antologin har finansierats av **Stiftelsen Marcus och Amalia Wallenbergs minnesfond**, som här liksom tidigare underlättat för samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning.

ANH:s nyhetsbrev ges ut av enheten för de areella näringarnas historia vid Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. (ISSN 2000-6179)

Osignerade artiklar har skrivits av redaktören.

Om du vill prenumerera eller avamäla dig, kontakta redaktören: per.eriksson@ksla.se.

Ladda ned informationsbroshyren om biblioteket [här](#).